

En tordensvanger kraft

AF

KAREN SKOVGAARD-PETERSEN¹

Kaare Rübner Jørgensens vægtige disputats om *Skibykrøniken* udmærker sig ikke mindst ved den opmærksomhed der bliver selve det sproglige udtryk – den latinske tekst – til del. Ved forsvarshandlingen var det min opgave som opponenter at tage mig af dette aspekt af afhandlingen, og de følgende sider uddyber hovedpointerne i min opposition.

Kaare Rübner Jørgensen betoner at der i hans øjne er afgørende indsigter at hente i en analyse af selve det sproglige udtryk:

Nøglen til en forståelse af krønikens indhold ligger i dens ord og vendinger og i sætningernes retoriske udformning, hvorfor de problemstillinger, historikerne traditionelt har rejst, ikke lader sig løse uden en forudgående filologisk og retorisk analyse. (s. 192)

Med denne programerklæring har Rübner Jørgensen kridtet banen op for en systematisk og grundig gennemgang af ordvalg og syntaks, en undersøgelse der, som han fremhæver, aldrig har været foretaget før. Det betyder dog ikke at *Skibykrønikens* stil ikke lejlighedsvis er blevet kommenteret. C.J. Brandt talte således i 1882 om krønikens 'tordensvangre kraft'², og Paludan-Müller karakteriserede den således: "Krøniken er et tilfældigt Arbejde, der i hele Behandlingsmaaden bærer Hastværkets og den øieblikkelige Stemnings Præg".³

I sin analyse af krønikens sprog og stil er det netop Paludan-Müllers påstand om dens hastige og øjeblikksbetonede præg som Kaare Rübner Jørgensen har sat sig for at tilbagevise. I det store sproglige kapitel udpeger han en række 'forfattersignifikante' træk i ordvalg og syntaks og påviser Helies omfattende apparat af retoriske virkemidler. Den væ-

¹ Det følgende er en bearbejdet udgave af min ex auditorio opposition ved forsvaret for Kaare Rübner Jørgensen: *En katolsk kamphane. Paulus Helie Carmelita & Chronicon Sibyense*, på Københavns Universitet den 24. februar 2017.

² C.J. Brandt: *Om Lunde-kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter* (1882), s. 2, jf. *En katolsk kamphane*, s. 276.

³ C. Paludan-Müller: "Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie (1), Den skibyske Krønike", *Historisk Tidsskrift*, 3. rk., I (1858-59), 1-54, her s. 37. Citeret efter *En katolsk kamphane*, s. 276.

sentlige og helt igennem overbevisende konklusion er at der er tale om en sprogbevidst forfatters gennembearbejdede, elegante prosa, en prosa der ikke har sin lige i den øvrige danske latinlitteratur fra reformationstiden.

Kapitlet har form af en omhyggelig opremsning af sproglige karakteristika i Helies prosa. Rübner Jørgensen har gjort et væld af iagttagelser spændende fra vokabular over prosarytme og syntaks til retoriske figurer, alt systematisk registreret og beskrevet. Eksempelvis gør han opmærksom på det ret påfaldende træk at Helie hyppigt anbringer verbet før subjektet, og at han i det hele taget ofte placerer det tidligt i sætningen. Enkelte konkrete fejl og misforståelser forekommer dog. Således får figuren *ekphrasis* alt for meget vægt (s. 258-60) og fører til en påstand om en særlig visuel komponent i Helies prosa, hvad de anførte eksempler ikke giver belæg for.

Helies latin er, som Rübner Jørgensen påviser, stærkt påvirket af både Bibelen og de klassiske forfattere. Og samtidig er Rübner Jørgensen fuldt bevidst om Helies utvivlsomme inspiration fra sin samtids store forfattere, blandt andre Erasmus af Rotterdam og Ludovicus Vives. Rübner Jørgensen, der er en sikker kender af det latinske sprog, har ydet sine læsere stor hjælp gennem sine oversættelser af alle de mange latinske citater, oversættelser der stort set altid er pålidelige, om end undertiden så ordrette at det går ud over læseligheden.

Det er altid en intrikat udfordring ved undersøgelse af renæssancens latinske litteratur og dens sproglige forbilleder i antikken at trække grænsen mellem faste vendinger – fraser – og egentlige citater. Rübner Jørgensen er fuldt bevidst om dette problemfelt og behandler det gennemgående med både godt jugement og stor lærdom.

Enkeltheder kan altid diskuteres. Der er ikke nødvendigvis tale om et lån fra Ciceros udfald mod den grådige provinsguvernør Verres, der havde handlet:

contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas atque humanas religiones (imod ret og rimeligt, imod varsler, mod alt helligt, guddommeligt såvel som menneskeligt),

når Helie skriver:

Talis erat fides sacrilegorum principum illius seculi, contra iusiurandum, contra publicam fidem, ac contra signatos inaugurationum libellos et diplomata (Det var den slags troværdighed den tids ugudelige fyrster dyrkede: De handlede imod den ed de havde aflagt, imod det løfte de offentligt havde givet, imod deres beseglede håndfæstninger og diplomer).

De tre gange *contra* og den stigende alvor i det de angrebne personer har gjort sig skyldige i, er næppe nok til at indicere at Helie netop skulle have haft dette Cicero-citat i tankerne. Men at anaforen – det gentagne *contra* – i sig selv er et effektivt middel til at formidle den indignation som Cicero og Helie er fælles om, kunne nok være en overvejelse værd.

En tordensvanger kraft

For som Rübner Jørgensen selv siger, ligger nøglen til forståelse af krønikens indhold i høj grad i dens sprog og stil. Men denne erkendelse at stil og indhold hænger sammen, bliver ikke fulgt til dørs i afhandlingen. Rübner Jørgensen afrunder ganske vist det sproglige kapitel sådan:

Har hans [Helies] sprog en tordensvanger kraft, som Brandt mente, er det, fordi Helie har ønsket, at det skulle have denne kraft, thi kun derved ville han være i stand til at få sine læsere til at forstå, hvilke dæmoniske og samfundsødelæggende kræfter det lutherske kætteri havde sluppet løs. (s. 276)

Det er så sandt som det er sagt, men hvori består så *Skibykrønike*s „tordensvangre kraft“? Eller mindre dramatisk udtrykt: Hvad er effekten af de mange retoriske og stilistiske figurer som Rübner Jørgensen så omhyggeligt registrerer? Hvordan overbeviser Helie sine læsere, eller med et narratologisk begreb, hvori består hans autoritet som fortæller? Skal man tage Rübner Jørgensens egen programerklæring om det sproglige udtryk som nøglen til forståelse af krøniken alvorligt, vil det være disse spørgsmål der skal besvares.

At *Skibykrøniken* er et personligt engageret, ja stærkt anfægtet, stykke historieskrivning, vil de fleste notere selv ved en hastig gennemlæsning. Men hvorfor og hvordan bibringes vi dette indtryk? I mine øjne vil det være oplagt at lade en undersøgelse af fortæller-stemmen være den røde tråd i en sproglig-stilistisk analyse. Lad mig i det følgende give nogle eksempler på Helies stærkt personligt engagerede fremstillingsform og herved prøve at antyde hvordan sproglig-stilistiske observationer kan bidrage til en samlet forståelse.⁴

⁴ *Skibykrøniken* citeres efter Poul Helgesen: *Skrifter af Paulus Helie*, udg. Marius Kristensen & Hans Ræder, VI, København, 1937, s. 53-149. Fremhævelser med fed skrift er mine egne. Den danske tekst følger *Lektor Poul Helgesens historiske Optegnelsesbog sædvanlig kaldet Skibykrøniken*, udg. paa dansk ved A. Heise, København, 1890-91 (repr. 1967), 19-189.

<p>Anno domini .1517. Missus est in Datiam a Leone decimo pontifice maximo D. Angelus Arcimboldus, qui nimio potestatis sue ac commissionis abusu dedit occasionem ipsi Lutheranismi, nunc per Germaniam grassanti aliasque finitimas regiones. Olim ueniebant legationes ex urbe Rhoma, que plurimum habebant edificationis, fructus ac utilitatis, aut ad pietatem promouendam, Christianeque religionis sacramenta propaganda, aut etiam ad fidei dogmata confirmanda, heresesque extirpandas. Verum hec cum paucis superioribus, inuersis rerum uicibus, adeo fuit scandalosa, ut omnem pietatem ac religionem mera licentia extinxerit, eo quod incidit in Commissarios, luxu, fastu, ambitione, libidine, voluptate, aliisque innumeris uiciis perditissimos, quorum culpa factum est, ut sancta illa Romana ecclesia tocius orbis magistra, olim sanctissimis uiris eximia, nunc male audiat per multas orbis nationes, uoceturque infamis Babylonia, que olim habitata est Christiane religionis precipua mater, rectrix et gubernatrix (s. 75).</p>	<p>I Herrens Aar 1517 sendte Pave Leo den tiende Hr. Angelus Arcimboldus som Legat her til Danmark. Ved at misbruge sin Myndighed og sit Hverv i altfor høj Grad gav han Aarsag til selve Lutheriet, der nu udbreder sig saa stærkt i Tyskland og andre Nabolande. Fordum kom der Sendelser fra Rom, som medbragte megen Opbyggelse, stor Frugt og stort Udbytte enten til Gudsfrygtens Fremme og den videre udbredelse af den kristne Religions hellige Lærdomme eller ogsaa til Styrkelse i Troens Læresætninger og til Kæteriernes Udryddelse. Men det gik med denne Sendelse, som det under Tidernes bagvendte Gang var gaaet med flere af de tidligere: den var saa forargelig, at den ved sin tøjlesløse Frækhed udslukkede al Fromhed og Gudsfrygt, fordi den var falden i Hænderne paa Kommissærer, der havde styrtet sig selv i Fordærvelsens Dyb ved deres Overdaadighed, Pragtløst, Ærgerrighed, Vellyst, Velleved og utallige andre Laster. Deres Brøde er Skyld i, at hin hellige Romerkirke, der er hele Verdens Mesterinde og fordum udmærkede sig ved sine Mænds Hellighed, nu maa høre ilde blandt Jordens Folkeslag og kaldes det skamløse Babylon, medens den tidligere blev anset for den kristne Religions fornemste Moder, Ordner og Styrrer.</p>
---	---

Tekststykket rummer en række sproglige fænomener, som Rübner Jørgensen behørigt oplister hver for sig og udpeger som karakteristiske for Helies prosa (f.eks. de prægnante opremsninger, af Rübner Jørgensen betegnet *enumeratio* og *duplicatio*, og *adeo*-konstruktionen). Passagen som helhed placerer Rübner Jørgensen under tankefiguren „anti-

thesis“ og betoner dens vekslen mellem før og nu, men nøjes ikke desto mindre med lidt tamt at se den som eksempel på et topos, „lovprisning af gamle dage“ (s. 269-70). Derved får han ikke gjort opmærksom på den i mine øjne centrale pointe der ligger i fortællersynsvinklen. Helie sætter sin egen person ind som den instans hvorfra begivenhederne anskues. Gennem den stadige projektion frem til sin egen tid understreger han den fortidige tildragelses direkte konsekvenser for den ulykkelige situation landet nu er i.

Det er et gennemgående træk i *Skibykrøniken* at begivenhederne relateres til fortællerens tid. Det kan være ganske direkte, som når det hedder at „end ikke den dag i dag er denne store forbrydelse blevet straffet“ (*Nec in hodiernum usque diem sequuta est tanti sceleris uindicta*, s. 68), „på grund af dette oprør er Sverige blevet hjemsøgt af de forfærdeligste ulykker helt frem til i dag“ (*Ob hanc enim defectionem afflictum est grauissima calamitate Suetie regnum usque in presentem diem*, s. 57). Også i det brutale eftermæle over Frederik 1. trækkes tråden til fortællerens nutid:

<p>Sub huius principatu spoliata sunt templa campanis, imaginibus, preciosis uasis, sacratis sacrosancte eucharisti pixidibus, sacris uestibus, omnique cultu Christiane religionis, adhec decimis et oblationibus, nec spoliata tantum, sed etiam quedam monasteria et templa, diuinis usibus dicata, prorsus demolita sunt, adeoque prophanata omnia religionis nostre sacra, contra sancrosanctum iusiurandum, ac solennem fidem regni satrapis publice promissam, ut plerisque in locis uix reperiatur ullum Christiane pietatis uestigium (s. 131).</p>	<p>Under hans Regimente bleve Kirkerne plyndrede for deres Klokker, Billeder og kostbare Kar, for de hellige Gemmer, hvori Guds indviede Legeme bevarer, for de hellige Klæder og i det hele taget for alt, hvad der hører til den kristne Gudsdyrkelse, desuden for Tiender og Offergaver, og de bleve ikke blot plyndrede, men der var ogsaa nogle Klostre og til helligt Brug indviede Huse, som helt jævnedes med Jorden; ja i den Grad vanhelligedes alle vor Religions Helligdomme imod den hellige Ed, han havde svoret, og mod det højtidelige Løfte, han offentlig havde aflagt for Rigens Raader, at der paa de fleste Steder næppe nok findes et eneste Spor af kristelig Fromhed tilbage.</p>
--	---

Her sættes trumf på til sidst med verbet i præsens: Konsekvensen for os i dag er at ethvert spor af kristen fromhed er forsvundet – et „vi“ er allerede blevet etableret, med *religionis nostre*, vores religion. Passagens

øvrige forstærkende virkemidler skal ses i det lys: den omfattende opremsning af tyvekoster, eskaleringen fra kirkeplyndringer til klosterødelæggelser til, sammenfattende, vanhelligelse af alt helligt.

Tunc primum aperta fuit Lutheranismi fenestra („Da blev vinduet for første gang åbnet for lutheranismen“, s. 69), lyder en berømt sætning i *Skibykrøniken*. Den falder i forbindelse med en pavelig gesandts afladshandel i 1502. Også den er en – diskret – markering af fortællerens samtidssynvinkel: Set fra vores tid ved vi at dette kun var begyndelsen.

Med mange forskellige retoriske virkemidler er fortælleren overalt tydeligt til stede i teksten. Direkte appellerer han til eftertidens – sine læsers – dom i forbindelse med nederlaget i Ditmarsken i 1500, hvor nogle grådige mennesker der var ude på at bemægtige sig kirkeligt gods, sammenlignes med senere, langt værre lutheranske plyndringer hvor alt helligt blev trådt under fode. Igen trækkes en linje frem i tiden: Hvem det gik værst, „må eftertiden dømme om“ (s. 65).

Igen og igen zoomer fortælleren ud og sætter begivenhederne i større perspektiv, som når dronning Christinas fangenskab i Stockholm i 1501 leder til en karakterstik af det barbariske svenske folk i almindelighed (*Porro Suecorum gens tam est barbara, tamque iugi impatiens*), eller når henrettelsen af Didrik Slaghek i 1522 munder ud i denne forbandelse: „Gid alle der korrumperer fyrsterne og fordærver dem med skadelige råd ... må omkomme ved denne straf“ (*Quo supplicio utinam omnes pereant, qui principum animos ... corrumpunt atque pessimis consiliis labefactant*, s. 85).

Moralske domme fældes overalt i teksten og på mange forskellige måder, nogle gange ganske direkte – *ab eodem immanissimo principe* („af den samme umenneskelige fyrste“), hedder det f.eks. om Christian 2. (s. 67) – andre gange med mere diskrete virkemidler. Som eksempel på det sidste kan nævnes de efterhængte absolutte ablativer, et karakteristisk træk ved teksten som Rübner Jørgensen også gør opmærksom på, men blot med den kommentar at de undertiden udtrykker en antitese (s. 226). Der er dog lidt mere at sige om dem. De efterhængte ablativer, tilsyneladende blot eftertanker, får ofte karakter af små moralsk-sarkastiske svirp, som når ledende protestanter i heftige vendinger kritiseres for ikke at tage til genmæle mod Hans Tausens åbenbare løgne: De hverken tilstod det der var åbenbart sandt, eller afslørede at andet var åbenbart usandt, erklærer Helie med en prægnant parallelisme – og tilføjer så: „til stor skade for deres samvittighed“ (*magno suarum conscientiarum detrimento*). Ugudeligheden har en moralsk pris.

Tilsvarende hedder det i forbindelse med henrettelsen af Torben Oxe at mange fremtrædende kvinder gik i forbøn for ham, endogså dronningen selv, men forgæves – „til stor skam ikke bare for hende selv, men for alle tilstedeværende“, tilføjes det (*magno non ipsius tantum*

sed omnium presentium rubore, s. 76). Og hård er dommen over de mange lærde nutildags – *nostro seculo*, igen er fortælleren tydeligt lokaliseret i tid – der nok har forstand på ældre tiders teologi og lærdom, men som kun for et fåtals vedkommende dyrker den ældre gudsfrygt – og, lyder så den skarpe eftertanke, herved lider både gudsfrygten og lærdommen stor skade (*Hoc nostro seculo sunt plerique ueteris Theologie ac ueteris erudicionis studiosi, pauci tamen ex his sunt ueteris pietatis cultores imitatoresque, magno utriusque rei dispendio, nempe pietatis et erudicionis*, s. 82).

Med disse spredte nedslag har jeg blot villet pege på nogle af de videre perspektiver der kan ligge i en sproglig-stilistisk analyse af *Ski-bykrøniken*. I Kaare Rübner Jørgensens omhyggelige registrering af *Ski-bykrønikens* sproglige og stilistiske karakteristika savner jeg som sagt den slags overvejelser, der kan kaste lys over samspillet mellem beretningens sproglige udtryk og dens indhold. Men Rübner Jørgensens store og fortjenstfulde arbejde lægger et solidt grundlag for at der i fremtiden kan foretages – stærkt tiltrængte – litterære studier af denne fascinerende tekst.